

EEN GEDEELDE ONTWERPAGENDA VOOR VLAANDEREN

De gedeelde ontwerpagenda is het resultaat van een reeks workshops die plaatsvonden in het *Atelier Vlaanderen als ontwerp*. Tientallen experts, beleidsmensen, academici, ontwerpers en maatschappelijke actoren namen eraan deel. De deelnemers formuleerden gezamenlijk vraagstukken die via ontwerp verder onderzocht moeten worden, om zo tot nieuwe inzichten en doorbraken te leiden. De gedeelde ontwerpagenda vat dit collectieve denkproces samen in tien urgente opgaven en een tachtigtal concrete ontwerp vragen voor Vlaanderen.

De ontwerpagenda is het resultaat van een gedeelde overtuiging. Om een duurzaam toekomstproject voor het verstedelijkte Vlaanderen te realiseren, moeten we ophouden de beschikbare ruimte verder te consumeren. We moeten de aandacht verschuiven naar de transformatie en reconversie van het sterk verstedelijkte Vlaamse landschap. Vanuit mogelijke synergieën tussen ruimtegebruiken en programma's kunnen we een nieuwe ruimtelijke dynamiek faciliteren en stimuleren. Het delen van de ruimte, het uitwisselen van voorzieningen en het koppelen van programma's en functies zijn hefboomen om het intens verstedelijkte Vlaanderen geleidelijk te transformeren tot een duurzame en welvarende regio binnen de Europese Deltametropool.

De ontwerpagenda zet in op de kracht van ontwerpend onderzoek. Ontwerpend onderzoek gaat niet uit van een abstracte en eenvormige Vlaamse ruimte en streeft niet naar één generiek antwoord. Het vertrekt van de specifieke ruimtelijke context, met telkens nieuwe kansen en belanghebbende actoren, om van daaruit een integraal ontwikkelingsperspectief te schetsen. Ontwerpend onderzoek is steeds coproductie. Vanuit sterke samenwerkingen tussen ontwerpers, maatschappelijke actoren, de nodige technische expertise en beleidsmakers ontstaat een alternatieve ontwikkelingsdynamiek. Elke kans om een nieuwe ruimtelijke organisatie te testen, leidt tot nieuwe inzichten, die op hun beurt aanleiding zijn voor weer andere projecten. Het reconversieproject voor Vlaanderen is een accumulatieproces. Op basis van kleinschalige tests kunnen we grootschalige ambities realiseren.

De gedeelde ontwerpagenda vat de conclusies van een proces samen, maar is ook een platform voor verdere ontwikkeling. De ontwerpagenda is dan ook een oproep aan verschillende maatschappelijke actoren en ontwerpers om allianties te vormen rond de ontwerp vragen, en samen te werken aan een nieuwe toekomst voor een welvarend en duurzaam Vlaanderen.

10 URGENTIES

1 RUIMTE VOOR MORGEN

Bevolkingsgroei, droogte, overstromingen, vergrijzing, migratie, energieschaarste... De grote uitdagingen van de toekomst zijn vandaag reeds gekend. Vele daarvan hebben ruimtelijke oorzaken en/of gevolgen. We moeten dan ook dringend ruimtelijke antwoorden formuleren op deze lange-termijntransities.

2 RECONVERSIeproject

Als we de ruimte verder blijven consumeren zoals vandaag, vergroten we elke dag de problemen. Enkel als elke nieuwe ruimtelijke ontwikkeling ook een integraal antwoord biedt op de bestaande problemen en uitdagingen, bouwen we gestaag aan een duurzamer Vlaanderen zonder extra ruimte te consumeren. Dat kan als we Vlaanderen beschouwen als één groot reconversieproject.

3 WINST DOOR DELEN

De Vlaamse ruimte is opgedeeld en elke hectare is toegewezen aan een bepaalde bestemming. Om de beperkte ruimte beter te benutten, moeten we de scheiding van functies en sectoren overstijgen. Door de ruimte te delen en synergieën tot stand te brengen tussen de verschillende programma's, kunnen we de diverse belangen, problemen en kansen aan elkaar koppelen. Dankzij een gemeenschappelijk beheer van de ruimte kunnen economische, ecologische en sociale winsten worden geboekt.

4 MAATSCHAPPELIJKE RUIMTE

We interpreteren de verspreide bebouwing in Vlaanderen vaak als de fysieke neerslag van een individualistische maatschappij. Als we het bestaande nederzettingenpatroon omvormen tot een gedeelde ruimte, ontstaat sociale uitwisseling tussen de verschillende ruimtegebruikers en bewoners. De gedeelde ruimte wordt een maatschappelijke ruimte.

5 KRINGLOPEN SLUITEN

De spreiding van gebouwen en functies in het Vlaamse landschap is oorzaak van vele actuele problemen. Maar de nabijheid en diversiteit van functies vormen tegelijk ook kansen om functies en programma's met elkaar te verweven. Zo kunnen we bovendien korte, gesloten en duurzame verbruikerscycli van energie, warmte of water realiseren, met individuele en collectieve winsten tot gevolg.

6 PRODUCTIEF LANDSCHAP

De open ruimte staat economisch minder sterk dan de bebouwde ruimte. In de verstedelijkte omgeving komt ze daarom vaak in de verdrukking. Die logica moeten we omkeren. Zoals parken

kwaliteit brengen in steden, zo kan de open ruimte noodzakelijke diensten leveren aan de omliggende verstedelijking. In plaats van de open ruimte te beschermen tegen de verstedelijking, moeten we de verstedelijking sturen vanuit de mogelijkheden van het productieve landschap.

7 RUIMTELIJKE PROJECTEN EN ALLIANTIES

De voorbije decennia hebben de ‘stadsvernieuwing’ (voor de steden) en de ‘landinrichting’ (voor de open ruimte) een projectmatige en gebiedsgerichte aanpak ontwikkeld. In alliantie met publieke en private actoren, en met de inzet van ontwerp als integrerend instrument, hebben ze sterke resultaten geboekt. Als we die expertise vertalen naar het verstedelijkte Vlaamse landschap, ontstaat de mogelijkheid om de reconversie van Vlaanderen actief te sturen en te begeleiden.

8 INNOVATIEVE RUIMTE

De laatste decennia lag de focus van de ruimtelijke planning op de ontplooiing van de kennis- en diensteneconomie. Vandaag weten we dat innovatie slechts kan plaatsvinden als hersenen en handen aan elkaar gekoppeld worden. Het ruimtelijke reconversieproject voor Vlaanderen moet daarom ook een plaats geven aan de innovaties en transformaties binnen de landbouw en de maakindustrie.

9 TERRITORIALE SOLIDARITEIT

Ondanks de strikte planologische opdeling in stedelijke gebieden en buitengebieden heeft er altijd al een sterke interactie bestaan tussen de stedelijke kernen en hun hinterland. Ze zijn op elkaar aangewezen voor diensten, handel, werkgelegenheid, wonen, recreatie en natuur. De groeiende economische en sociale kloof tussen de steden en hun hinterland maakt het echter noodzakelijk om nieuwe, positieve ruimtelijke visies te ontwikkelen. Die moeten de kansen centraal stellen die stad en hinterland enkel samen kunnen grijpen.

10 DELTAMETROPOOL

Vlaanderen voert vandaag één ruimtelijk beleid voor zijn hele grondgebied. Het beleid moet echter tegelijk inzetten op zowel een lager als een hoger schaalniveau. Op een lager schaalniveau, om de specifieke kwaliteiten van de verschillende economische, sociale en ecologische gebieden van Vlaanderen ten volle te benutten. Op een hoger schaalniveau, opdat de verschillende gebieden elk maximaal hun specifieke bijdrage kunnen leveren aan de grotere ruimtelijke structuur waartoe Vlaanderen behoort: de Deltametropool. Enkel op die manier kan Vlaanderen zich ten volle inschrijven in de mondiale, metropolitane dynamiek.

ONTWERPVVRAGEN

1 RUIMTE VOOR MORGEN

Hoe en waar kunnen systemen voor waterretentie de voedselproductie vrijwaren in tijden van droogte?

Hoe ziet de 'Fabriek van de toekomst' er echt uit en waar wordt ze het best gebouwd?

Welke nieuwe woonmodellen en woonomgevingen moeten we ontwikkelen om op de toekomstige woonwens in te spelen?

Hoe kan de toekomstige energievraag maximaal worden afgestemd op de lokale opwekking en opslag van energie?

Hoe kunnen de sterktes van zowel traditionele als nieuwe planningsmodellen aan elkaar worden gekoppeld om een ambitieuze transformatie op lange termijn te doen slagen?

Hoe kunnen toekomstscenario's voor de landbouw het ruimtelijk beleid in Vlaanderen voeden?

Hoe en waar maken we ruimte voor de ontwikkeling van de landbouw en de vraag naar grotere en moderne landbouwbedrijven?

Hoe onderzoeken we de ruimtelijke impact van de terugkeer van de maakindustrie?

Hoe kunnen belangrijke wijzigingen in het Europese distributienetwerk worden aangegrepen om de lokale economische ontwikkeling te stimuleren?

Hoe kan de opslag van energie ingepast worden in de ruimte?

2 RECONVERSIEPROJECT

Hoe transformeren we de bebouwde ruimte in overstromingsgebied?

Hoe kunnen 20ste-eeuwse verkavelingen omgevormd worden tot kwalitatieve leefomgevingen?

Hoe kunnen we de bestaande netwerken voor elektriciteit en gas gebruiken om lokaal opgewekte energie ook lokaal te gebruiken?

Hoe kunnen we slecht gelegen woongebieden een andere functie geven zonder totaal verlies van waarde?

Hoe kunnen groen-blauwe netwerken structuur geven aan bestaande woonomgevingen?

Hoe kan de reconversie van stukken lintbebouwing de schaalvergroting van de landbouw of de restauratie van ecologische netwerken mogelijk maken?

Hoe geven we nieuw leven aan oude, vaak onbruikbaar geworden boerderijen?

Hoe kan de reconversie van het bestaande nederzettingenpatroon een antwoord bieden op de demografische groei van Vlaanderen?

Hoe kunnen lege, grootschalige bedrijventerreinen plaats bieden aan nieuwe, kleinschalige productieactiviteiten?

3 WINST DOOR DELEN

Hoe kunnen collectieve ingrepen het verstedelijkte gebied meer energie-efficiënt maken?

Hoe kunnen we faciliteiten en knowhow delen op industrieterreinen (open manufacturing campus)?

Hoe kunnen we meer kwaliteit en een grotere woondichtheid realiseren in bestaande en toekomstige verkavelingen?

Hoe kan de verdichting op één plek de afbraak van slecht gelegen woningen op een andere plek mogelijk maken?

Hoe kunnen we de landschappelijke kwaliteit herwaarderen in geïndustrialiseerde landbouwomgevingen?

Hoe kan het delen van infrastructuur voor energie, warmte of wateropslag landbouwzones versterken en verweven met hun omgeving?

Welke verdichting en extra economische ruimte kunnen we realiseren door onderbenutte industriegebieden op regionale schaal te beheren?

Hoe stemmen we visies voor het delen van ruimte af op stevige financiële, fiscale en juridische principes?

Hoe en waar kan gezamenlijk waterbeheer de verweving tussen landbouw en natuur versterken?

4 MAATSCHAPPELIJKE RUIMTE

Hoe stemt een ruimtelijke strategie de verschillende ruimtegebruiken van het verstedelijkte landschap op elkaar af?

Welke strategie kan samen met lokale consumenten worden ontwikkeld voor de inplanting van hernieuwbare energiesystemen?

Hoe kunnen nieuwe vastgoedontwikkelingen in verkavelingen de realisatie van collectieve functies en ruimtes mee financieren?

Hoe kan het groen-blauwe systeem als een publiek netwerk kwaliteit introduceren in het verstedelijkte landschap?

5 KRINGLOPEN SLUITEN

Hoe kan de organisatie van lokale, collectieve opslag, zuivering en verbruik van water de bestaande verstedelijking transformeren?

Hoe kunnen we wonen en industrie op toplocaties verweven zodat ze zich beide optimaal kunnen ontwikkelen?

Hoe en op welke schaal kunnen we energie en warmte delen als we de kost van de nodige infrastructuur aanvaardbaar willen houden?

Hoe kunnen we via pilootprojecten nieuwe financiële en juridische instrumenten voor het delen van energie ontwikkelen en testen?

Hoe en waar kan het potentieel van energieopwekking door vergisting van biomassa leiden tot nieuwe verdichtingspatronen?

Hoe kan natuurgebied verweven worden met andere functies?

Hoe kan voedselproductie een plaats krijgen in stedelijke of industriële gebieden?

Hoe kunnen landbouw en industrie winst halen uit de uitwisseling van water, warmte, mest en andere restproducten?

Hoe kunnen we de kleinschalige productie-economie en vakmanschap een plaats geven in het stedelijke weefsel?

Hoe kunnen grote economische spelers gekoppeld worden aan de grootschalige opwekking van hernieuwbare energie?

Hoe kan de uitwisseling van restwarmte tussen productie, wonen en diensten het bestaande stedelijke weefsel transformeren?

Hoe organiseren we nieuwe lokale energienetwerken op plaatsen waar restwarmte aanwezig is?

6 PRODUCTIEF LANDSCHAP

Hoe kan de open ruimte de toekomstige verstedelijking actief sturen?

Waar kunnen de ondergrond en het landschap mee energie opwekken?

Hoe kunnen we de capaciteiten van het landschap om energie decentraal op te slaan maximaal inzetten?

Hoe kan een gezamenlijk beheer en ontwikkeling van de open ruimte de versnippering tegengaan?

Hoe en waar kan het waternetwerk bijdragen aan de opslag van hernieuwbare energie (bv. waterbatterij)?

Hoe kan een netwerk van trage wegen langs het fijnmazige waternetwerk de verspreide woonomgevingen herstructureren?

Hoe kan landbouw mee oplossingen aanreiken voor het toenemende overstromingsrisico?

Hoe en waar kunnen allianties tussen landbouw en andere sectoren de ontwikkeling van de open ruimte versterken?

7 RUIMTELIJKE PROJECTEN EN ALLIANTIES

Welke ruimtelijke processen kunnen we realiseren met nieuwe instrumenten zoals de stedelijke ruilverkaveling of verhandelbare bouwrechten?

Hoe kunnen we nieuwe vervoerslijnen tussen de steden aangrijpen om de ruimtegebruiken beter op elkaar af te stemmen?

Waar kunnen hogere dichtheden behaald worden door middel van een verhandelbaar bouwrecht?

Hoe kunnen betaalbare en sociale woningen ook op toplocaties een plaats krijgen?

Hoe doorbreken we via een strategisch grondbeleid de speculatie op landbouwgrond?

Hoe faciliteren we een gemengde ontwikkeling van functies op buitenstedelijke brownfields?

Hoe kunnen verhandelbare bouwrechten inspelen op energieoptimalisatie?

Hoe kan een grondbank bijdragen aan het realiseren van een kwaliteitssprong in het verstedelijkte landschap?

8 INNOVATIEVE RUIMTE

Hoe kunnen ruimtelijke ingrepen de bestaande economische ketens van kleine en grote bedrijven versterken?

Hoe en waar kunnen voedselclusters versterkt en uitgebouwd worden?

Hoe kunnen nieuwe boerderijtypologieën een plaats geven aan diversificatie en innovatie in de landbouwsector?

Waar kan de aanwezigheid van secundaire grondstoffen sturend werken voor de lokalisatie van nieuwe industrie, tewerkstelling en de verdichting van woonomgevingen?

Hoe kan een ruimtelijke ingreep de kleinschalige creatieve activiteiten zo koppelen dat een nieuwe economische dynamiek ontstaat?

Hoe en waar kunnen broedplaatsen voor startende economische activiteiten ruimtelijk en economisch het best functioneren?

Hoe kunnen we rond grote bedrijven een voedingsbodem voor kleine spin-offs en andere bedrijven organiseren?

Hoe transformeren we voormalige industriële gebieden in steden en langs waterwegen om ruimte te bieden aan de industrie van de toekomst?

Hoe maken we de exportgerichte landbouw en de kleinschalige voedselproductie deel van één ruimtelijke strategie?

Hoe kunnen we een logistiek knooppunt of netwerk ontwikkelen als een gedeeld kennisplatform voor economische activiteiten?

Hoe kan het groeiende aantal coöperaties van landbouwbedrijven worden vertaald in een ruimtelijke ontwikkelingsvisie?

9 TERRITORIALE SOLIDARITEIT

Hoe kan een verdichtingsstrategie rond aanwezige voorzieningen, volgens hun schaal en capaciteit, nieuwe ontwikkelingskansen blootleggen op regionale schaal?

Hoe kunnen we zorgvoorzieningen beter afstemmen op de spreiding van de zorgbehoefte?

Welk grondbeleid is nodig om goede en betaalbare woningen te realiseren op die plekken waar de nood het hoogst is?

Hoe kunnen steden en randgemeenten samen omgaan met de demografische groei?

Welk aangepast regionaal distributiesysteem kan de lokale voedselproductie sterker koppelen aan de lokale markt?

Hoe kunnen we stedelijke programma's koppelen aan mobiliteitsnetwerken op regionale schaal?

Hoe en waar kan het omwisselen van bestemmingen leiden tot een betere clustering van functies op een regionale schaal?

Hoe kunnen regionale transformatie- en verdichtingstrategieën een antwoord bieden op de nood aan goede en betaalbare woningen?

Hoe kan het principe van 'parkmanagement' voor bedrijventerreinen meer ruimte voor economie realiseren op regionale schaal?

Hoe en waar kan het bestaande stedelijke weefsel verdicht worden om een warmtenet rendabel te maken?

10 DELTAMETROPOOL

Hoe kunnen de verschillende openruimtepatronen bepalend worden voor de specifieke toekomstvisies voor delen van Vlaanderen?

Hoe en waar kan het internationale watersysteem de transformatie van het bestaande sturen?

Hoe en waar kan de specifieke geomorfologie van Vlaanderen de reconversie van bepaalde gebieden structureren?

Welke transformatie van regionale gebieden kan rond de bestaande infrastructuur worden gerealiseerd?

Hoe kan de capaciteit tot reconversie van delen van het Vlaamse territorium sturend worden voor de spreiding van toekomstige ontwikkelingen?

Welke bijdrage kunnen de verschillende delen van Vlaanderen leveren aan de ontwikkeling van de Deltametropool?

DEELNEMERS

ATELIER VLAANDEREN ALS ONTWERP

Wout Baert Vlaamse Overheid, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Stedenbeleid

Stefaan Baeteman Vlaamse overheid, departement Landbouw en Visserij, afdeling Duurzame Landbouwwontwikkeling

Ward Baets Proefcentrum Hoogstraten

Bert Berla Vlaamse Landmaatschappij VLM

Steven Betz Vlaams Netwerk van Ondernemingen VOKA

Thomas Block Universiteit Gent, Centrum voor Duurzame Ontwikkeling

Luuk Boelens Universiteit Gent, Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning; Universiteit Utrecht, Sociale Geografie en Planologie

Kristiaan Borret Stadsbouwmeester Antwerpen

Filip Buyse Maat-ontwerpers

Griet Celen Vlaamse Landmaatschappij VLM

Erwin Cornelis Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek VITO

Frans De Keyser Brussels Enterprises Commerce and Industry BECI

Paul De Rache Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen

Annaik Deceuninck 51N4E

Joachim Declerck Architecture Workroom Brussels AWB

Steven Decloedt Autonoom Gemeentebedrijf voor Vastgoed en Stadsprojecten in Antwerpen AG VESPA

Saartje Degelin Boerenbond

Stefan Devoldere Team Vlaams Bouwmeester

Roeland Dudal Architecture Workroom Brussels AWB

Guy Engelen Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek VITO

Erik Grietens Bond Beter Leefmilieu

Els Hofkens Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed VIOE

Hans Leinfelder Vlaamse overheid, departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Karel Lhermitte Landelijke Gilden

André Loeckx KU Leuven, departement Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening ASRO

Glenn Lypkens Artesis Hogeschool, Onderzoeksceel Stadsontwerp

Geert Mertens Vlaamse overheid, departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Iris Penninckx Boerenbond

Michael Ryckewaert Erasmushogeschool Brussel; KU Leuven, Onderzoekseenheid Stedenbouw en Architectuur OSA

Joris Scheers Transitie-manager Vlaanderen in Actie, Naar een duurzame en creatieve stad

Tine Segers Architecture Workroom Brussels AWB

Dirk Somers Bovenbouw Architectuur

Koen Spitaels Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen VMSW

Bart Steenwegen Team Vlaams Bouwmeester

Hans Tindemans Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning VRP

Tom Tournicourt Vlaamse overheid, departement Economie, Wetenschap en Innovatie; Transitie-manager Vlaanderen in Actie, Nieuw Industrieel Beleid

Paul Van Der Sluys Vlaamse Landmaatschappij VLM

Wiet Vandaele Vlaamse overheid, departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Wilfried Vandeghinste Intercommunale Liedal

Peter Vanden Abeele Maat-ontwerpers

Youri Vandenberghe Ecolab

Christophe Vandervoort Vlaamse overheid, departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Jorn Verbeeck De Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij OVAM; Transitie-manager Vlaanderen in Actie, Plan C: Duurzaam materialenbeheer

Erik Verhaert Vlaamse Landmaatschappij VLM

David Verhoestraete CLUSTER Landschap en Stedenbouw

Peter Vermeulen Stramien Architectuur en Ruimtelijke Planning; Vlaamse vereniging voor Ruimte en Planning VRP

Peter Vleugels Vlaamse Landmaatschappij VLM

Tine Vleugels Team Vlaams Bouwmeester

Guy Vloebergh Studiebureau Omgeving; Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning VRP

Elisabeth Wouters Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning VRP

REDACTIE GEDEELDE ONTWERPAGENDA

Architecture Workroom Brussels AWB

Joachim Declerck, Tine Segers, Roeland Dudal

Team Vlaams Bouwmeester

Stefan Devoldere, Bart Steenwegen, Tine Vleugels

Joeri De Bruyn (eindredactie)

Verantwoordelijke uitgever

Peter Swinnen, Vlaams Bouwmeester, Grasmarkt 61, 1000 Brussel

Een gedeelde ontwerpagenda voor

Vlaanderen is een bijlage bij de publicatie **The Ambition of the Territory - Vlaanderen als ontwerp**, Vlaams Bouwmeester, Brussel, 2013

ISBN 9789040303357